

ІДЕА *List*

ФІЛОСОФІЯ ЯК ШЛЯХ
САМОТВОРЕННЯ

с. 3

СУЧАСНА МІФОЛОГІЯ

с. 18

ІСТОРІЯ
ОДНОЇ ВОЛИ

с. 26

Культурний центр
«НОВИЙ АКРОПОЛЬ»
в УКРАЇНІ

NewAcropolis.org.ua
№10 • 12.2017

ВІННИЦЯ
NewAcropolis.org.ua/vinnytsya

ДНІПРО
NewAcropolis.org.ua/dnipro

ЗАПОРІЖЖЯ
NewAcropolis.org.ua/zp

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
Newacropolis.org.ua/ivano-frankivsk

КИЇВ
NewAcropolis.org.ua/kyiv

ЛЬВІВ
NewAcropolis.org.ua/lviv

МИКОЛАЇВ
NewAcropolis.org.ua/mykolaiv

ОДЕСА
NewAcropolis.org.ua/odesa

ПОЛТАВА
NewAcropolis.org.ua/poltava

ХАРКІВ
NewAcropolis.org.ua/kharkiv

У НОМЕРІ:

- Дискусія «Філософія як шлях самотворення»
- Сучасна міфологія
- История одной воли

Наприкінці року всі ми підбиваємо підсумки: що вдалося, не вдалося, чи досягли ми поставлених цілей і чи щасливі ми від цього. Може статися так, що більшість наших планів ще не реалізовано, а задуми лишилися тільки на рівні ідей. Втім є важливіші речі. Наскільки ми стали кращими людьми, чиє життя змінили, кому прийшли на допомогу у важку хвилину, чи раділи дарункам долі та маленьким перемогам. Одне не виключає іншого, а лиш доводить, що всі ми люди – такі неідеальні, але кожен із великим серцем, вірою в добро та дива.

Збережімо все те найцінніше, що живе всередині нас, та почнімо новий рік з надією на перемогу світла, справедливості та любові. Давайте більше дбати один про одного та ставати кращими людьми – і все вдасться!

*З Новим 2018 роком!
Дякуємо, що провели його з нами!*

Ваша редакція

ФІЛОСОФІЯ ЯК ШЛЯХ САМОТВОРЕННЯ

■ Дискусія

Філософська дискусія була проведена видавництвом «Новий Акрополь» до 24-го Форуму видавців у Львові 18 вересня 2017 року, присвяченого темі «Точка творення». Учасники дискусії міркували про те, як філософія допомагає звершитися цілісній особистості і досягти свободи, як в людині пробуджується філософ, яка література може розвинути філософський, тобто більш об'єктивний, погляд на світ, чому важливо перекладати філософські тексти рідною мовою та інші теми.

Спікери:

Андрій Содомора – письменник, перекладач латинських та давньогрецьких текстів, викладач Львівського університету.

Марія Чумарна – письменниця, філософиня, в минулому – директорка авторської креативної дитячої школи.

Ігор Держко – завідувач кафедри філософії медичного університету, в минулому – медик, зараз – професор.

Антон Мусулін – засновник культурної асоціації «Новий Акрополь» і видавництва «Новий Акрополь», філософ, за освітою фізик, перекладач з іспанської та англійської мов.

Ростислав Паранько – філолог, перекладач латини, викладач в Українському Католицькому Університеті.

Олена Лукіна – керівник Львівської філії культурної асоціації «Новий Акрополь».

Ведуча дискусії

Олена Лукіна: Як ви розумієте, що таке самотворення? Що це поняття включає в себе?

Ігор Держко: Було таке визначення часів німецької класичної філософії, що самотворення – це зробити себе самого в чомусь зовнішньому, тобто утвердити себе в поезії, прозі, математичних чи фізичних працях, філософських трактатах, у створенні всіх артефактів культури, які дають змогу відобразити частку мого Я у зовнішній реальності і в такий спосіб запустити її в інтелектуальний простір суспільства і викликати роздуми, рефлексії.

Марія Чумарна: Ігор говорить про реалізацію себе назовні, а формула всіх древніх філософій фундаментально звучить «Пізнай самого себе». Пізнавши самого себе, ти пізнаєш світ, тому що світ зовнішній є відображенням світу внутрішнього.

І насправді кожна людина є Всесвітом. І якщо вона занижує свій внутрішній потенціал, потенціал свого внутрішнього Всесвіту, то безумовно вона занижує і той продукт, який вона ретранслює назовні. Це однозначно. Всі філософи древності і кожен із нас, проходячи по цій життєвій дорозі, усвідомлює, наскільки це важка дорога. Найважча з усіх доріг – це дорога до себе. Вона найдовша. Інколи не вистачає життя, щоби прийти до усвідомлення того, хто я є.

Антон Мусулін: Я думаю, що самостворителство – это основная проблема каждого человека. Что бы мы ни делали в этом мире, внутри этого процесса есть элемент самостворителства. Когда Бог создавал мир, он создал его в течение семи дней. Шесть дней он трудился, и седьмой день был днем отдыха. Вся наша жизнь – это шесть дней и седьмой, который идет после этой трудной работы, связанной со строительством и самостворителством. Так же, как Бог, создавая мир, создал вначале свет, потом верхнюю твердь, нижнюю твердь, живые существа и, в конечном итоге, человека, так и каждый из нас вначале должен создать внутри себя немного света, открыть внутри себя свет – свет разума, духовности, нравственности. Потом отделить внутри своей жизни верхние и нижние воды. Это тоже трудно, потому что мы обычно видим это нижнее, чувственное, и не заглядываем на внутреннее небо, наше собственное внутреннее небо. И, в конечном итоге, мы создаем внутри себя много растительной жизни, еще какой-то другой... То есть мы должны внутри себя открыть и создать человека.

Если обратиться к Джордано Бруно, каждое достоинство, каждая ценность, каждая добродетель есть часть нашего внутреннего звездного неба. Проблема самостворителства – это трудная работа, и было бы хорошо, если бы каждый из нас в своей жизни смог сказать: «Это хорошо», как Бог, который совершил труд. Очень важно, чтобы это «хорошо» присутствовало в нашей жизни, чтобы мы создавали себя, свой внутренний мир и одновременно создавали мир, который нас окружает, облагораживали его. Но это трудная работа.

Ростислав Паранько: Хочу трохи дати до того, що було сказано, хоча важко змодифікувати або сказати щось нове після почутого. Я хіба що, може, покажу іншу перспективу на ті слова, з якими я цілковито погоджуюся. Самотворення, як правильно від початку було сказано, – це творення також назовні себе. Але назовні себе людина може тільки тоді творити, коли вона вже сама є до певної міри створена. Людина, яка є, так би мовити, чиста дошка, нічого назовні себе не створить. І тому мені здається, що цей процес самотворення (який одночасно є і процесом творення назовні) за своєю суттю діалектичний. Людина стає людиною тільки в середовищі людей. Основа людини – біологічна. Якщо взяти біологічну основу людини, це є тварина. І тільки в середовищі і взаємодії з іншими людьми, в обміні з іншими людьми людина стає людиною, піднімається чимось вище рівня тварини. Парадоксально, інші люди так само мають в основі цю біологічну основу, вони як живі істоти є тваринами. Але через взаємодію між собою вони стають людьми. І тому якраз цілком доречно, що ло-

гос, слово творить людину, але не як людину саму по собі, тому що, якщо брати найелементарніше, сама по собі людина не може навчитися розмовляти, не може засвоїти мови. Проводили жорстокі експерименти, коли немовлят відгороджували від людського суспільства. Дослідникам було цікаво, якою буде природна мова людини, не засвоєна. Так от ніякої мови! Людина, яку ізолювали від суспільства, від спілкування з іншими людьми, залишається просто твариною за своїм розвитком. З часом цей процес є вже незворотній. Тобто людина сприймається тільки у зв'язку з іншими особами, у міжособовому спілкуванні. Це, зрозуміло, може бути спілкування міжлюдське, це також може бути спілкування з особою трансцендентною, якщо та чи інша людина її для себе відкрила.

Андрій Содомора: Серед сотень тисяч античних афоризмів, які всі дуже люблять, я згадав один найпростіший

і найглибший вислів Менандра, елліністичного комедіографа, який сказав: «Найбільш прекрасною є людина, коли вона людина». Ось весь сенс нашого самостворення – це є шлях до людини. А що таке людина? Це теж дуже просто підсумували в античному понятті *humanitas*, тобто «людяність». Там перераховані всі компоненти, такі прості, але їх, на жаль, мало хто дотримується: це вдячність, скромність, наполеглива праця, нехвилина хода до світла (і не тільки самого себе вести до світла, а й інших) і декілька інших... Це дуже прості засади, яких нам треба триматися. Самостворення – це є дорога.

Також є слова стоїків про те, що «Йди до себе – там ти знайдеш спокій». Паскаль на це каже, що то не так! Інші філософи ка-

жуть: йди від себе, шукай розваг, і ти знайдеш щастя. І це теж не так. Паскаль каже: «Йти треба до себе і від себе – це є дорога до Бога». Там об'єднуються всі ті дороги. І ця дорога до себе і від себе є шляхом створення самого себе. А в дуже образній формі це теософи казали: Бог створив людину як зерно, а вже справа людини дозрівати, самостворюватись і достворюватись. І цей шлях справді є дуже важкий, але без цього шляху нічого не буде.

Що стосується «Пізнай самого себе», то я мушу трошки уточнити. Якщо я не помиляюсь, давній грек сказав це з іронічною усмішкою (як все вони говорять з усмішкою), а в народі кажуть – ти мудрим не будеш: скільки б не пізнавав себе, це неможливо. Тому що пізнати себе як крихту всього неможливо, поки не осягнеш всього. А всього пізнати неможливо. Це безкінечний шлях самотворення та самопізнання.

Марія Чумарна: Але це не є шлях в нікуди, так?

Андрій Содомора: Паскаль мав на увазі Сенеку, вислів якого мені дуже подобається. Вислів Сенеки в «Листах до Луцілія»: «Поспішай до мене, але до себе – насамперед». Стежка до себе повинна бути головною стежкою. Без цієї стежки нічого не має сенсу. І ці дві дороги – до себе і до інших – за Паскалем об'єднуються в Богові, а в античному уявленні, Бог – це природа, тобто вся мудрість і щастя, і все, що хоче, є в гармонії мікрокосму з макрокосмом. І Пліній в одному листі каже: «Нічого мене так не захоплює, як зоряне небо над головою і лад, який людина може створити в своєму

житті». Коли ці дві частини – мікро- та макро- – є в гармонії, це і є щастя. Це ще задовго до Канта було сказано, і задовго до Еврипіда, який змальовує дивовижну сцену, де Агамемнон має принести в жертву свою дочку зранку, а він виходить вночі і дивиться на божественний космос – дивовижна краса і гармонія, а в його душі діаметрально протилежне – сум'яття... І ось це протиставлення гармонії макрокосму і дисгармонії мікрокосму – це наскрізна тема всієї філософії, і поезії, і всього, чого хочете. До речі, в Шевченковому «Мені тринадцятий минало» так само є дивовижний момент єдності мікрокосму з макрокосмом. Оце те, чого прагнуть філософи на різних рівнях, чого повинна прагнути кожна людина. Отож, якою прекрасною є людина, коли вона людина. Це я підсумовую геть всю мудрість – і античну, і нашу...

Ігор Держко: Невеличка репліка, бо у нас уже вийшла така інтригуюча колізія у виступах... Я давав визначення філософії суто європейського характера. Цитата Гегеля про себе самого, якого ти маєш зробити зовнішнім самим собою – це другий найважливіший етап становлення філософської думки у планетарному масштабі, бо розбудова внутрішніх світів, пошук сенсу власного перебування у бутті – це було за тисячоліття до стародавньої Греції – в Древній Індії, в стародавньому Китаї. А от V–VI ст. до н.е., антична епоха, тоді філософія стала абсолютно самостійною від релігії, від міфології, філософ набув окремої соціальної ролі, окремої професії і відділився від жерця. До нього вже почали звертатися не тільки за проповідями, віщуваннями, за пророцтвами. До філософа звернулися за раціональною

консультацією, за порадою, за аналізом. Лукрецій Кар, підтвердить пан Содомора, сказав: «Ми греки – хитрі люди, ми зібрали все те, що створило людство до нас і виплели унікальний килим знань». І цей килим знань дав змогу не тільки вибраній еліті розмірковувати про себе, а всім мешканцям полісу думати не тільки про те, які вони знання продукують, які вони технічні засоби пускають в обіг, які вони дають позитивні чи негативні перемини соціально-економічного буття, а роздумувати про те, як вони мислять. І, крім того, що важливіше, дати змогу доступу до цієї думки всім. Секст Емпірик у той же час, в час становлення античної філософії сказав: «Я по фаху є практик, бо я є фахівець усіх сфер людської діяльності». Тодішнє землемірство – це була математика, геометрія, тодішнє мореплавання – навігація, тодішня обробка сільськогосподарських культур – тодішній радник із військових питань та соціальної проблематики. Але, по захопленню, – він каже, – я є та людина, яка любить мудрість, та людина, яка роздумує про те, чи правильно я мислю, чи є мій світ адекватний світам інших, чи є моя здатність утвердити своє «я» знову ж таки суголосною з розвитком людського роду. Це можна перевірити тільки тоді, коли я себе відділяю від себе і даю змогу в інтелектуальному дискурсі перевірити правомірність того чи іншого. Не завжди філософи були в більшості, не завжди були в меншості, тільки оця золота епоха Перикла, Солона, дала змогу розквітнути оцій здатності дивитися на світ у цілому, сприймати його не тільки сегментарно, відповідно до фаху, до професії, а сприймати його на рівні буття в цілому, на рівні світобудови глобально. І сприймати його не тільки на раціонально-аналітичному рівні. Недарма

кажуть, що філософські теорії сприймаються ще й серцем, ще й почуттям, раціонального апарату є недостатньо. І некласична фізика, наука ХХ ст. це довела, бо в квантовій механіці, коли формувався підхід корпускулярний, підхід хвильовий, коли треба було це все поєднати в єдину непоєднувану концепцію дуалізму, фізики, дискутуючи, казали один одному: твоє рівняння ніби правильне, але воно не красиве, воно не сприймається моїм серцем. Аналогічно будь-яка філософська концепція в повному і цілому виді, може бути сприйнята не тільки на засадах доведення чи спростування, а на засадах сприйняття моїм єством, або несприйняття. Тому у філософських роздумах, у філософських концепціях, на відміну від точних чи природничих наук, немає поняття історичного розвитку, де нова теорія відсилає в архів те, що було напрацьовано до того. Концепція Платона, концепція Аристотеля є такою ж дією і по нинішній день, як ще тоді. Роздуми Конфуція чи Лао-цзи мають таке саме практичне примінення в нинішній ситуації. Тому входячи у царину філософії ми повинні зрозуміти: нас чекають нелінійні взаємодії, нас чекають абсолютно некласичні ефекти у співвідношенні частини-цілого. Це так, як перехід від геометрії Евкліда до геометрії Лобачевського, Рімана, Гауса; це так, як перехід від класичної механіки Ньютона до теорії відносності, до квантової механіки – абсолютно нові закономірності. Тому світ філософії – це світ кривих дзеркал, які дають змогу дуже точно побачити світ у його абсолютному єстві, яке вічно нам відкривається.

Олена Лукіна: Дякую. Отже, повертаючись до теми самотворення і як література впливає на це, думаю, що

ви погодитесь, і наші гості так само, що є така думка: для того, щоб почати філософствувати, потрібно почитати якусь філософську книжку. Отже, яка це має бути книжка, з чого людина починає філософствувати? Тому що кожен із вас в якийсь момент почав цей шлях. Якщо ви пам'ятаєте це, будь ласка, поділіться. Що це була за книжка чи якась інша подія?

Антон Мусулін: Я думаю, что, чтобы начать философствовать, значит искать, вначале не нужны книги. Потому что самая прекрасная книга, которая у нас есть, – это наша собственная жизнь, жизнь других людей и мир, который нас окружает. Как закрытая и открытая книга. Это закрытая книга. Есть, с другой стороны, тексты, читая которые мы со-мыслим с автором. Я думаю, что если брать поэзию, литературу, она тоже наталкивает на философскую «думку». А уже потом, в процессе становления, поиска ответов на вопросы, которые нас волнуют, мы начинаем встречаться с разными авторами, современными и древними, которые затрагивают или на которые откликается наша душа. Мне трудно читать Аристотеля или Гегеля, но я люблю Сенеку. И когда я советую кому-то, с чего начать изучать философию, или если брать «самотворення» как процесс или мысль, которая нас возвращает к нам самим, лучше всего начать с Сенеки или стоиков Марка Аврелия, Эпиктета и так дальше, потому что они сталкивают нас с нами самими, они нам близки. Не все мы интересуемся метафизикой, или тайной пределов, запредельного Вселенной. Есть еще одна тайна, с которой мы встречаемся, – это тайна нас самих, которая требует диалогичности. То есть я считаю, что самый трудный диалог, самая трудная бе-

седа и самая нераскрытая книга, которую мы должны прочитать,— это мы сами. Ее надо написать, написать собственную книгу, самого себя, это если говорить про «самотворення». В свое время я изучал Юнга, Мирчу Элиаде, потому что интересуется религия, изучал теософскую литературу, изучал науку и люблю сегодня науки разные, сейчас остановился немного на Платоне, например, и Прокле. В разные периоды жизни могут быть разные интересы, разные книги, которые нас наталкивают на мысли.

Ростислав Паранько: Насамперед я почну відповідь свою з того, що вона буде така, може, простіша і дослівніша відповідь. Я прекрасно пам'ятаю ту книжку, яка, я переконаний, розбудила в мені взагалі якусь філософську, я як тепер пост-фактум ретроспективно усвідомлюю, рефлексію. Дуже конкретно, це була збірка вибраних творів Станіслава Лема. До того, я цілком усвідомлюю, я був у стадії дофілософській, наприклад, я в досить ранньому віці прочитав, очевидно в перекладі, в прекрасному українському перекладі Бориса Тена прочитав «Іліаду» та «Одіссею». Попри те, що «Іліада» та «Одіссея» – це надзвичайно філософські твори самі по собі, моє сприйняття, ще таке дитяче, було цілковито нефілософське. Наприклад, прочитавши «Іліаду», я довго розмірковував, хто ж у цьому творі добрий, а хто поганий, очевидно, що кожна доросла людина скаже, що там немає добрих і поганих, там є дуже складний конфлікт. Тобто, зрозуміло, що «Іліада» чи «Одіссея» не розбудили в мені філософської думки, а от Станіслав Лем, можу досить впевнено сказати, розбудив. Я не кажу, що кожен повинен прочитати

Станіслава Лема, щоби почати філософувати, але, як на мене, це прекрасний приклад дуже філософської художньої літератури. Той приклад, коли художня література може спонукати до філософування, надзвичайно філософськи насичена, попри те, що я цілком усвідомлюю, що мій світогляд є відмінний від світогляду Станіслава Лема, наприклад. Для цього філософського самотворення дуже важливо вміти побачити цілісну красу, і я навіть скажу, красу без застережень, бо чесно, раціонально побудована філософська система, навіть якщо вона не збігається з моїм світоглядом, навіть якщо вона стоїть на якихось інших засадах, вона все-таки викликає естетичне сприйняття. Я можу з нею не погоджуватися або виходити з інших засад, але сам вірець того, як людина будує систему своїх переконань, як вона розгалужує оці різні гілки пошуку свого інтелектуального, це насправду надихає і має в собі це, що називається «метафізичний пафос». Тобто це є захоплення, яке відчуваєш, коли бачиш оцей чесний, навіть часом такий ригористичний, але відважний інтелектуальний пошук. Знову ж таки про те, що можливі оці різні побудови, і можна не погоджуватись з чиеюсь побудовою, і при цьому нею захоплюватись.

Може, так трошки хаотично, але перескочу до стоїків, про яких вже тут звучало. Я перекладав Марка Аврелія, і тут також такий цікавий момент, що Марк Аврелій зокрема і стоїки взагалі були цілковитими матеріалістами, тобто це була матеріалістична філософія, матеріалістичний світогляд, але при цьому дуже витончено матеріалістичний, тобто він був десь на грані матеріалізму та спіритуалізму, хоча якщо бути строгим, це суто матеріалістична філософія. І всі оці прекрасні

висновки за санкцією філософії, які більше відомі, скажімо, широкій публіці, оце плекання чесноти заради неї самої, як найвищої цінності, оця стійкість перед зовнішнім, перед тим що є зовні, незворушність перед злом, яке є зовні, і пошук добра і зла тільки в собі самому, своїх власних діях, своїх власних думках – воно все виходить з якоїсь певної засади. Якщо, наприклад, взяти мене, то корінь мого світогляду є іншим зовсім, ніж у стоїків. Я є віруючий в трансцендентне божество, особове божество, я християнин. Відповідно не є моєю ця засада стоїків, але те, як стоїки, зокрема Марк Аврелій, який мені близький, як він, виводячи з оцієї першооснови свого світогляду, своєї філософії, як він виводив своє ставлення до життя, своє самотворення, – оцим я захоплююся. І на якомусь вторинному рівні, будучи інших переконань, ми можемо щось брати. Ми можемо брати, скажімо, якщо не корінь того дерева, ми можемо брати деякі плоди чи деякі галузки і прищеплювати на своє власне дерево. Можливо, вони не конче мусять прийнятись, але деколи вони приймаються і дають непогані плоди. Це така моя думка в розвиток цього, що було сказано і вашого питання.

Марія Чумарна: Ви знаєте, я слухаю, я завжди захоплююсь мужами, які є в процесі філософського пізнання світу. Я жінка і завжди задумувалася над тим, чому в філософії нема імен жінок. Я знайшла для себе таке своєрідне пояснення цього, йдучи через саму себе, через пізнання самої себе. Жінка несе життя в матеріальному плані, вона є берегинею життя, тому вона мусить бути дуже економною у витрачанні енергії життя, дуже і дуже економною. При всьому

бажанні начитатись всіх філософських теорій, я починала із того, що я хотіла пізнати для себе щось суттєве, те, що може стати цеглинкою у розбудові мого внутрішнього храму. І от храм цей відкривався мені спершу через Євангеліє. Я читала дуже багато різних релігійних доктрин, це був і буддизм, і даосизм і т.д., для того, щоб прийти до розуміння Євангелія, може це парадоксально звучить. Але для того, щоб пізнати у всій повності цю затаєну велику мудрість Євангелія, яка не є на поверхні, яка дуже езотерична в своїй основі, я йшла через пізнання різних релігійних речей. Я вчилася у ті роки, коли Євангелія просто не було, це треба було десь вишукувати через матеріалістичні різні публікації. Що стосується суто філософії, то включенням у філософію для мене була книжка, яка теж була на той час заборонена, закрита – «Так говорив Заратустра» Ніцше. Чому саме Ніцше? Тому що я поет, для мене правдою є те, що несе в собі більше, ніж може донести слово, ніж може донести рацію. Філософія як правило опирається на рацію, на логіку. Ніцше саме в цьому творі виплеснув такий внутрішній потенціал через поезію, через те, що пішло просто прямим променем від серця до серця. І тому Ніцше відкрив мені дуже потужно входження у філософію. Із близьких мені філософів, які я вважаю, що будують мене, дають мені відповіді, – безумовно, Сократ і Лао-цзи. Як не парадоксально, все-таки мій улюблений філософ – Лао-цзи. Він дуже високий, він наче відірваний від якихось матеріальних речей, він говорить про буттєві речі. Тому що досліджуючи українську символіку, українську казку, українську міфологію, весь пласт української культури, я мусила пройти через високу космогонію, цю космогонію давали мені

і космогонія Рігведи, і Лао-цзи. Сократ – це, безумовно, те, що стосується безпосередньо до питання нашого виховання – виховання гідності, любові, почуттів. Це для мене Сократ, це для мене дуже близьке. Але чому оракулами, пророками називали саме тих людей, які володіли даром поетичного зчитування? Тому що вони йшли не через рацію, а через отой вищий логос. Я зчитую для себе ті речі, які дають мені інколи парадоксальну відповідь на такі питання, з якими ми в житті важко примирюємося – примиритися з питаннями добра і зла, поразки і перемоги, з оцієї дуальністю життя – можна теоретично багато начитатись, але як це прийняти? Коли от ви згадали про школу, так, школа, в якій мені били, троцили, щороку влітку тебе викидають на вулицю, твої діти з тобою, ти не знаєш, чи ти завтра зможеш продовжити свою працю, і от в один момент такого відчаю я записую фразу, таку, яку ми часто говоримо собі: «Просимо божої ласки». І раптом мені записується відповідь:

Просимо Божої ласки,
 Раптом заблісне вона,
 Гострим промінням поразки,
 Висвітлить душу до дна.
 Виборне грізно з корінням
 Все, що ти ремно садив
 Змиє до білої лінії
 Твого старання сліди.
 Мусиш її розпізнати,
 Мусиш піднятися і йти.
 З власного тліну постати
 Для неземної мети.

І для мене це була відповідь оцією формулою: самоствердження, самопізнання. Я не витрачаю час на порожню логіку. Тільки те, що дає мені відповідь: «мусиш піднятися і йти».

Андрій Содомора: По-перше треба уточнити, що ми розуміємо під словом філософія. Філософія – це насолода і мистецтво думання, звичайного думання. І перший крок до філософії – це в школі, щоб якомога менше було правил, дефініцій і чогось такого. Дати дитині відчуття, яка це величезна насолода думати, яка це насолода пустити думку у духовний простір. Люди люблять бігати тепер по стадіону, відчують насолоду від фізичного руху, від бігу. Але незмірно вища насолода, коли пускаєш думку і коли просто думаєш. Наша доба геть не сприяє думанню. Колосальні вали інформації, голих фактів забивають будь-яку думку – я кажу про пресу, – як тільки читач побачить, що там абсолютний мінімум треба зосередити, чи душу, чи розум, відсуває – то є для спеціалістів. Так що треба зі шкільної лавки треба прививати найважливіше, що може бути в людини – це насолода від елементарного звичайного думання. До речі, латинською мовою «sentire» – це і думати, і відчувати, «sententia» – це афоризм. Так що в античну добу нерозривні були думка і почуття, думка і образ, і це надзвичайно важливо. Якщо думка йде одною стежкою, а так би мовити, почуття, серце і образ йдуть другою стежкою, починаються проблеми.

А що ж до мене, як я полюбив думання, то це звичайно моє село, де я народився, воно було остеронь, але мало таку герметичність. Там я чув багато прислів'їв, приказок, пісень. І я тепер, уже у такому віці, лише наближаюсь до тої дивовижної народної мудрості, і я з подивом пізнаю, що кожна народна риса має свій відповідник в античній поезії. Здається, так просто звучить, наприклад, «Завше так не буде» або «Перемелеться – мука буде», але це ж глибока мудрість образна! Ми повинні

дітям, молоді, взагалі, повертатись до себе, до своїх джерел, бо там є глибока мудрість. А далі, вже на інших рівнях, це було читання античних авторів, неймовірно цікаве читання. У Гомера, Вергілія, Овідія є дивовижні рядки. Один рядок має величезну біографію європейської літератури. Цілі томи можна написати. Серед тих рядків, як я вже багато про те писав, і не тільки я, є такий: «Є такі сльози речей, і що смертне – торкається серця». Це можна свій том написати! Скільки Європі дав цей єдиний рядок! І таких рядків багато, і вони повинні працювати.

Я нещодавно видав книжку «Афористичні етюди», і там є заголовок до одного етюд, і з першої до останньої сторінки це не є філософія, це є думання, з першої до останньої сторінки це нитка бесіди на різні, найактуальніші, теми які можуть бути. Так ось, найважливіше в тому, про що ми говоримо – це спромогтись на те, щоб дитина, студент відчув насолоду від думання. Антична філософія – гумористично «гастрософія». Ви ж розумієте, яка різниця між одним і другим. В наш час, до речі, перебрав пік цього. Я студентом любив читати античне. Ми ходили з такими чемоданчиками. В тому чемоданчику був Вергілій чи Гомер. Я розкошував не в бібліотеці, а просто неба я розкошував з якимось одним рядком. Наприклад, рядок із «Іліади»: «Наче те листя дерев, так і людські покоління». Перше філософське порівняння, дивовижне, як триває до нашого часу! Це на рівні етнічному, сьогодні на рівні ліричному. В Миколи Самійленка: «Часу спинить не можна, весни мої збулися, но серце моє тривожне, осінь скидає листя». Взяти листок, прослідкувати його від Гомера до наших днів, і це буде дивовижний кількатомник, як людина єднається з приро-

дою, як вона мислить, думає, чи власне думає і відчуває. Думання і відчування повинні бути єдиними, і насолода повинна бути. Ніяких примусів, правил, рекомендацій. Це найважливіше для філософії.

Ігор Держко: Логос є, ерос є. Немає космосу, над-ідей. Філософія – це спроба поєднати раціональність і чуттєвість, позбавляючи раціональність її штивної регламентності, а чуттєвість її розхристаності, у єдине і неповторне самовідтворювальне ціле. Коли виникала філософія (про це вже згадував пан Содомора), виникло три терміни, які не завжди семантично накривали один одного. Це філософ, філософування і філософія як така, як любов до мудрості. І тільки з часом вони викристалізувались в одне розуміння філософії як другої рефлексії до самого себе, коли ти розмірковуєш не тільки про те, про що ти думаєш, а й розмірковуєш про те, як ти розмірковуєш. Це спроба поставити себе під ультразвуковий апарат, під рентгенівський апарат, під електро-, ядерно-магнітний резонанс, кажучи сьогоднішніми словами, і спробувати заглянути у ті закутки, і, з одного боку, жахнутися власної безмежності, а водночас відчути трагічний пафос, освоїти безконачність світу, потроїть той потенціал, який є. Не можна почати філософією захоплюватись з якогось автора, з якоїсь концепції. Філософією люди починають захоплюватись тоді, коли вникають у сутність казки. Казка подає нам образ світу як цілісну реальність, в якому ти можеш знайти достойне собі місце. Я дійшов до «Одіссеї» і «Іліади» через подорожі «Нільса Гольгерсона», який зробив власну «Одіссею», який зробив власну мандрівку по культурах і світах. Ця казка мене просто

вразила у віці вісім років. Я не просто нею захоплювався. Вона спонукала мене в перспективі вивчати і античну літературу.

Друга казка: «Аліса в країні чудес». Не було би нинішньої синергетики, не було би спроб показати дуальність світу на взаємнозаперечуючих началах, якби не знахідки Льюїса Керрола. Пірса, якого дуже любить Анатолій Карась, дещо пізніше, не було б тих нелінійних підходів до світу, викривленої реальності, макропростору, де трикутник має в сумі не 180 градусів, а паралельні прямі, які ніколи не бувають вічно паралельними, а вони то збігаються, то розбігаються. Та нелінійна реальність нагадує нам, що ти не можеш бути байдужим до світу. Бо якщо ти будеш байдужим до чогось, то та байдужість з тобою зіткнеться і боляче вдарить по тобі. Або як оті паралельні прямі у геометрії Рімана, або навпаки, як у геометрії Лобачевського, вони розбігаються, і ти навіки втрапиш те, що недооцінив. Але сама філософія як така прийшла до мене через діалоги Платона. Бо в 13 років не можна читати Аристотеля. Це надто складно і є академічним. А от Платона можна читати у будь-якому віці. Як у 13 років, так і тоді, коли починається справжнє дитинство, в більш зрілому віці, тому що ми вже тоді знову радіємо від життя, ми переходимо на принцип «бути», забувши принцип «мати», тобто переходимо на східнофілософську концепцію сприйняття світу як цілісність, а не західноєвропейську – кромсати по сегментах і робити її своєю власністю. Хоча це не є західна концепція, вона є ще складніша (я зроблю таку поправку).

Другою такою роботою була невеличка праця Гегеля, отого такого страшного, яким нас лякають, «Наукою логіки», неможливістю

прочитати «Феноменологію духу». В XIX столітті тільки п'ятеро людей змогли прочитати цей текст як єдину цілісність. До чого вони дійшли – то окреме питання. До чого дійшов Маркс, до чого дійшов Бакунін, прочитавши цілісну цю роботу. Але в нього є невеличка праця «Хто мислить абстрактно». Немає кращої роботи, яка дає нам змогу зрозуміти співвідношення базових категорій одиничне – загальне, абстрактне – конкретне. Оця невелика робота Гегеля.

І, без сумніву, науково-фантастична література, яка в радянські часи якось проривалась через цензурні бар'єри. Згадуваний Станіслав Лем зі своїм «Поверненням з зірок» дав мені змогу глибоко засвоїти екзистенційну сутність людського «Я», яке перечить будь-яким обмеженням. Навіть тим обмеженням, які нам подаються як благо. Пам'ятаєте, головні герої повертаються на Землю, а на Землі людей уже позбавлено найважливішої якості – відчувати небезпеку, бути на межі невизначеності. Тому що тільки на тій межі невизначеності ти можеш утверджувати власну персоніфікацію, власну визначеність. Це один з його перших романів – «Повернення з зірок». І останній – «Футурологічний конгрес». Це унікальна філософська праця, яка показує нам, що ми можемо жити у суспільстві, яке декларує себе як відкрите, як демократичне, а просто у цьому суспільстві є маса галюциногенів, які видають бажане за дійсне. І особистостями стають ті, хто може придбати той препарат, який блокує дію тих галюциногенів. А фактично тим препаратом є не хімічна пігулка з хімічною серединкою, а моє внутрішнє переконання опертися. Оце стоїстичне опирання... Опертися, не здатися. Навіть тоді, коли мене арештовують і знищують, мене ніколи не стра-

тять так, як це хоче зробити кат. Я це зроблю по-своєму. В епоху французького нового кіно, «нової хвилі», був такий фільм «Засуджений до смерті втік» – оце девіз філософа, тому що він завжди буде перебувати на межі реальності і завжди змушений опиратися.

І останнє. Якщо ми можемо в житті зустріти доброго лікаря, доброго архітектора, вправного митця, результативного діяча зі сфери будівництва, якщо ми зустрінемо справжнього філософа – нам повезло. Це буває один, від сили два рази в житті. Тут треба поділяти тих, хто є філософи, і тих, хто є викладачі філософії. Хто зустрівся зі справжнім філософом, він вже таким не буде, яким був до тої зустрічі. Андрій Содомора викладав у мене латину. Це була дуже цікава людина, замкнута, рефлексуюча... Це для дітей ще першого року навчання трошки заскладно. Я був подивований його олімпійським спокоєм і реагуванням на невігластво студентів і водночас спалахом на дуже рідкі явища незначного таланту. І тут в невеличкому букіністичному магазині, який вже давно не існує, я нахожу маленьку книжечку – Менандр у перекладі Содомори. Що, тут існує Содомора? Та не може бути! Я був вже далеко за курсом латини, підійшов тоді на кафедру, він на мене так подивився: «Вас цікавить антична література?», і дав мені невеличку рекомендацію, що я маю почитати. Я йому дуже вдячний, бо це був перший справжній філософ, якого я зустрів. Мені трошки більше повезло, бо я ще двох після того мав змогу зустріти. Серед них був і Мераб Мамардашвілі, із яким я спілкувався майже чотири роки.

Отож, філософія починається з казки, зі справжньої художньої літератури, особливо з тої високої науково-фантастичної, яка не об-

межує здатності нашого розуму творити світи, які суперечать раціональній логіці буденності, які знову ж таки переводять нас з локального існування у трансцендентне існування. Ну, а потім вже підуть філософські автори, потім вже піде щось дещо складніше. Отам вже треба буде мати здатність долати пружний опір інтелектуального тексту власними духовними надбаннями попередніх років, починаючи з дитинства, з «Нільса Гольгерсона», з «Аліси у країні чудес» і з інших казок.

Андрій Содомора: Комедія Менандра «Відлюдник», яку я переклав 55 років тому – це був перший переклад. А минулого року я її ще раз переклав, не дивлячись на старий переклад, і видав книжку, яка тепер вийшла – «Історія одного перекладу», щоб читач бачив, що таке 55 років щоденної, щогодинної праці, і як я робив старий переклад. Але основний стимул, основне, чому я переклав – це велика відповідальність перед Менандром. Не можна ж писати «Менандр» і ставити поряд текст, який ще геть безпорадний. Так що я перед Менандром маю чисте сумління і зробив те, що міг. Той, хто може, краще зробить. І взагалі перед перекладачем велика відповідальність є, коли пишеш: це – Шекспір... Коли пишеш: це – Горацій, то це велика відповідальність.

Марія Чумарна: Я багато років вивчаю казку українську і, власне, філософія, космогонія мене спонукає до розуміння. Так от, така геніальна українська казка про Іллю Муромця. Можливо, не всі пам'ятають, з чого вона починається, як він тридцять років пролежав на печі, і з'явилися три діди і сказали: «Встань і подай води», і він

їм починає пояснювати те, що знає його розум. А його розум знає, що він не може встати і не може ходити. А вони йому сказали: «Встань і йди», і вони йому так сказали, що він встав і пішов. І коли він напився води, яку вони йому дали – і тут ну все, це вже і Євангеліє, і все, з чим перегукується та вода – він сказав: «Таку силу в собі відчуваю, що дайте мені об що обпертися – шановні філософи, впізнаєте цю фразу? – так я світ переверну». На що діди йому сказали: «Не ти цей світ творив, і не тобі його перевертати». Забагато сили. Це те, що у Євангелії є: «Опережіть чресла свої», це обмеження людського знання і людського втручання в природу, у Всесвіт. Оце такі фундаментальні речі доносить українська казка. (...)

Ігор Держко сказав, що є філософи і викладачі філософії, що ці речі треба дуже розрізняти. Я згадала ситуацію з одним дуже цікавим молодим чоловіком, який складав іспит з філософії. Не буду називати ВУЗ... Він отримав «двійку» за те, що коли постало питання буття і небуття, він висловив свою думку, і думка звучала так: «А для чого розділяти буття і небуття? Є єдине буття в проявленому і не проявленому стані і, напевно, так треба розмірковувати про буття – в проявленому і не проявленому стані». За цю свою дуже мудру відповідь він отримав двійку і дуже довго потім відкашлювався, тому що його питали всі цитати, хто народився, де, в якому місці, який філософ... Тобто вловлюєте різницю, про що я говорю? Думайте, відпускайте свою думку, при чому відпускайте її вільно, довіряйте тому, що йде спонтанно, тому що найвища довіра до Бога – це спонтанність, і найвищий прояв цієї думки, цієї простоти споглядання – вміння

споглядати, бачити і чути. І це все, що потрібно для того, щоб стати філософом життя.

Андрій Содомора: У Шевченка: «Думайте, читайте» – і цим все сказане.

Думайте, читайте. І я хочу сказати, що наш народ, не тільки наш, але зокрема наш, український народ надзвичайно любив філософувати, думати. Це віддавна. Те, що я чув ще дитиною від звичайних людей, неграмотних, які ні читати, ні писати не вміли – це була глибока філософія. Прогляньте наші фразеологічні словники – то це ж глибини мудрості. І я ще раз кажу: щоби філософія не відлякувала ... По-перше, може, відлякує саме слово, «екзамен» та «філософія» – то такі наїжачені слова... Все вирішує наша освіта. Освіта – це світло, а світло – це думка. Освіта – це не сукупність зав'язаних знань. Освіта – це насолода від думання, а відповідно від писання і від мовлення. Якось почув розмову двох жінок. Одна другій каже: «Не знаю, що я думаю, поки не скажу». Так ось парадокс. Дві найважливіші речі – це писання і думання, писання і мовлення – жодного предмету нема ні в школі ні у ВИШі, де б це вчили. А в античності цьому приділялась основна увага. Людина повинна відчувати насолоду думання, насолоду перекладання цієї думки на папір і насолоду промовити.

У 50-ті роки потужно ввірвалася інформатика. Я не кажу, що це погано, але палиця має два кінці. І це все заглушило наше думання, наше мовлення, нашу пісню і тепер ми мусимо всі спільними силами знаходити рятунок від цього. І як вийти? Не забороняти, а навпаки використовувати, щоб ця палиця мала не два боки, а один добрий бік, щоб це була золота середина. Золотої середини ніколи

немає, є дві крайнощі, до речі, золота середина – це фундамент, на якому тримається геть все і Всесвіт теж.

Марія Чумарна: Тепер Ілон Маск кликає людей: будьте пильні і не впадайте в ту другу крайність, бо відрив інтелектуального суспільства, цієї інтелектуальної, розумової надбудови від загального суспільства стає катастрофічним для нашого виживання.

Антон Мусулін: Слово «філософія» может пугать, но если философия – это любовь к мудрости, тогда нет проблем. Я хотел бы подчеркнуть одну вещь, которую мы можем путать. Философия – это всегда формирование, а не информирование. Это первое, то, с чего мы начали наш первый вопрос. И по отношению к этому я вспомнил своего профессора, который учился у Нильса Бора, а нам преподавал философию на факультете физики. Профессор рассказывал: когда они пришли к Нильсу Бору, он дал им список литературы, который они должны прочитать и изучить, и 20% из этого списка была физика, все остальное – литература и философия. И это проблема образования и формирования. Для того чтобы заниматься физикой и чтобы быть физиком, надо быть философом и надо быть поэтом. Это способность удивляться делает нас учеными, художниками, философами. В этом аспекте философское не связано с информированием, просто чтением без мысли, без удивления, без проживания.

Ігор Держко: Філософію, можливо, тому бояться, що вона відкриває лю-

дині її невичерпний, незреалізований потенціал самостверджуватися, досягати успіху, реалізовувати себе. Людина дуже часто готова сховатися за кимось, діяти по кліше, по стандартній схемі, а тут раптом ти робиш заявку на свою ще одну персоніфікацію, на свою ще глибшу індивідуалізацію, ти повинен сказати те, що є супроти загальної точки зору. Недарма оті, мною уже згадані нелінійні стосунки характеризують яскраву особистість. Вона завжди є філософом, чи це фізик, чи музикант, чи художник, чи дійсно справжній політик, а не популіст. Тому що вже у самому терміні «індивідуальність», на відміну від «індивід», що просто неподільний як атом, ніби самодостатній, але він в тій своїй самодостатності ще не має глибини зв'язків з тим соціумом, на який він впливає. Так от індивідуальність унікальна тим, що досягнувши вже отої степені самобутності, індивідуальність може перевершувати колектив не тільки своїм інтелектуальним потенціалом, а вольовими якостями утвердити те, що ти знайшов, зреалізувати те, до чого ти дійшов, бути не тільки неповторно унікальним, а бути рішучим і незламним. От в чому є власне та межа, яка деколи людину змушує сказати: «Ну, я перебекаю, я перебуду, не буду рухатися в тому напрямку, бо це небезпечно». Загалом, доля філософів є страшно складною, багато з них починали опозиціонерами, ними й залишалися, дехто досягав, так як Сенека, великих успіхів – радник найбільшого диктатора, і все одно його життя завершилося трагічно. Тому бути філософом – це величезна відповідальність діяти не тільки від свого імені, а діяти від родового «Я» людської спільноти, при тому не применшуючи персоніфікальної барви і колориту інших людей. Тому всі люди є фі-

лософами в певній мірі, і недарма Гайдеггер в кінці життя, коли писав свої «Сільські прогулянки», то він казав, що останні п'ять років спілкуюся тільки з пастухами, з лісорубами, з скотарями, каже, я від них черпаю більше філософії ніж від університетської еліти, а тепер уважно: «Я страшенно жалкую, що не вивчив прислів'я, байки, казки в перекладі слов'ян, бо я там побачив глибинне поєднання раціонального і емоційного начал, я побачив там не просто поняття і категорії, що є в німецькому епосі, а те що є смыслом образу, те, що є ще представленням, тобто недозрілим поняттям». Він якраз якби підтвердив те, наскільки наш народ в своїх дуже коротких зауваженнях був філософом. Не все золото, що блищить. Галичани кажуть: «Сім раз відмір, а відрізати дай іншому».

Коментар з зали: Я хочу сказати, що пан Андрій – це був перший і останній філософ у моєму житті, якого я зустріла. Я звичайна жінка і я галичанка, у мене мама галичанка, строга, безкомпромісна, тільки так як вона сказала, знаєте, як галичанки виховували: «Від дзеркала відійди, що ти там бачиш?». І завжди ранок починався з речення: «Людині дана голова, щоб думати». І от я так почала думати, що у мене ціле життя тисячі думок в голові, в мене ніколи голова не відпочиває. Це, поперше, дуже важко, а по-друге, я відрізняюся від інших людей. Я не можу сказати, що я мудра дуже, і мені важко з оточуючими людьми, тому що як я щось скажу, вони то через десять років повторюють, як би то вони сказали, а я вже 10 років наперед це бачила і вважають що я щось «випендруюся», що я показую, що я мудра, важко мені і все. А особливо в сучасному світі думаючій людині взагалі дуже важко.

Ігор Держко: Як ваша мама казала на дзеркало? Психе, правильно. Дзеркало – це психе, це відображення не тільки моєї зовнішності, а й мого внутрішнього стану. Недарма кажуть, що філософія – то своєрідне унікальне дзеркало, яке може і збільшувати, мов у кімнаті кривих дзеркал, і зменшувати. Та воно дає нам змогу заглянути в ті закутки душі, куди ми не заглянемо ні мікроскопом, ні телескопом. Оце, власне, погляд на себе через образ іншої людини.

Марія Чумарна: Я згадала кумедну ситуацію. Коли я почала чистити свої мізки і відключати думання, – а це було дуже важко, – 5 хвилин, 10 хвилин, 20 хвилин. І ось прихожу до себе на роботу, а в мене є колега-фізик. І я йому кажу: «Уявляєш, Славо, я три години не думала! Три години відключення думання!». А він каже: «Дивно, що жінка взагалі думає».

Андрій Содомора: Є дуже цікаве порівняння з народної мудрості: а у мене тих думок, як у зайця скоків. Коли бачиш на снігу, не передбачиш, куди він скакне. До чого я це веду: коли йдеться про моє думання, то воно асоціативне. Я люблю рухи думки, люблю не логічні думки, а такі, що поєднують не поєднуване. Моє письмо тільки таке. Ще одне стосовно філософії. Знаєте, є слово «конотації»? Філософія викликає неправильні конотації. Філософія – це кабінет, це людина, яка сушить собі голову над різними абстракціями. А філософія антична – це все природне. Платон – це природа, думка тільки просто неба. Я собі пригадав Яна Амоса Коменського, який каже, що часом, дуби і буки набагато кращі наставники, ніж люди.

Філософія як шлях самотворення

Коли природа не вилучена з діалогу – це філософія Сократа. Це дуже важливо. І ще Ян Амос Коменський казав, що наші п'ять почуттів – це ніби розвідники, які біжать в світ природи, швидко вивідує, що там, а потім повертаються і доповідають. Тепер ці розвідники просто без роботи. Вони не мають куди бігти: камінь, скло, урбанізація. Куди вони побіжать? Їхні донесення надзвичайно сухі, скупі, і наша душа, відповідно, всихає. Думка стає сухою. Всі наші думки всихають, бо ми вилучили себе з живого світу природи, який наснажує, а світ віртуальний виснажує. Треба знаходити золоту середину, інакше рятунку для філософії не буде.

Ігор Держко: Є прислів'я щодо розуму і самої мови: якщо язик перед розумом риє, ой, біда нас накриє.

Олена Лукіна: Дякую. Ми поговорили про філософію з дуже корисної точки зору, позитивної, формуючої, і з іншої точки зору. Тобто ми краще зрозуміли, яка філософія відлякує і яка філософія формує.

Продовження буде у наступному випуску...

СУЧАСНА МІФОЛОГІЯ

■ *Сабіна Ляйтнер*

Попри те, що міфи існували в усіх цивілізаціях та у всі часи історії, вони часто ставали предметом глузування і розцінювались як бабусині казки. Оґюст Конт, засновник позитивізму і соціології, відносив міфи до найбільш раннього і примітивного рівня інтелектуальної еволюції, а Люсьєн Леві-Брюль, французький філософ, асоціював міфи з дологічним мисленням, спільним для найпримітивніших етапів розвитку людства.

Це означає, що в наші дні ми повинні були вже давно вирости з цього примітивного мислення і відкинути все, що поза чуттєвим досвідом та чистим світлом розуму. То як же можливо, що ті міфи досі захоплюють нашу уяву, що ельфи і дракони ще виявляють свої чари, що «Володар перснів» був, як стверджують, за винятком Біблії, найбільш читаною книгою 20-го сторіччя, і що Джоан Роулінг – найоплачуваніша авторка в історії? Як можна пояснити те, що «Зоряні війни» на сьогодні вже надихнули три покоління, що «Гаррі Поттером» зачитуються як діти, так і дорослі, що люди переглядають такі фільми, як «Матриця» знову й знову, і що «Володар перснів» привабив таких різних шанувальників усіх вікових груп: від професорів Оксфорда до хіпі та до католиків середнього класу?

Міф мертвий! Хай живе міф!

Міфологія ще жива та буде завжди жити. З найдавніших часів людина використовувала символи та міфи, щоби виражати свій досвід дійсності, яка виходить за межі фізичного світу, та передавати його майбутнім поколінням. Кожен народ в історії мав свої міфи, і деякі з них досі відомі сьогодні: «Епос про Гільгамеша», міф про Ісиду та Осіріса, «Магабгарата», «Рамаяна», «Хейке моноґатарі», «Іліада», «Одіссея», міфи Платона, легенди святих, Едда, «Калевала», міфи короля Артура та його лицарів, «Пісня про Роланда» та багато інших. У XIX і XX століттях відбулося повсюдне відродження міфів у мистецтві, музиці, літературі та фільмах: «Перстень Нібелунга» Вагнера, «Володар перснів», «Зоряні війни», «Матриця», «Гаррі Поттер», «Дюна» – лише кілька прикладів. Це відродження міфологічних елементів також призвело до збору, класифікації та інтерпретації міфів і, зрештою, до налагодженого вивчення порівняльної міфології.

Німецький антрополог Адольф Бастіан (1826—1905) першим запропонував ідею, що міфи з усього світу побудовані з тих самих

«елементарних ідей». Швейцарський психіатр Карл Густав Юнг (1875—1961) назвав ці елементарні ідеї «архетипами», які він вважав будівельними блоками не лише несвідомого, але й колективного несвідомого. Юнг вважав, що всі люди народжуються з тими ж самими основними підсвідомими архетипами, як «герой», «король» чи «пошук».

У другій половині XX століття стало більш зрозумілим, що міфи є чимось універсальним з універсальною функцією. 1949 року Джозеф Кемпбелл (1904—1987) написав свою революційну книгу «Герой із тисячею облич», в якій він стверджує, що всі оповіді по своїй суті – одна й та ж оповідь, яку він назвав «Подорож героя», або «мономіф». У своїй книзі він наводить приклади з культур протягом всієї історії та з усього світу та показує загальну структуру, що лежить в основі релігії та міфу. Він дійшов висновку, що всі релігії – це лише вмістилище для одних і тих самих основоположних істин, і що «всі релігії істинні, але жодна не буквальна».

Загальні універсальні елементи в сучасних міфах

Битва між добром і злом

У багатьох міфах два табори борються один з одним. Давнім прикладом є Бхаґавадгіта, в якій Пандави протистоять Кауравам. Сучасні приклади: Братство персня проти темних сил Мордора та Гаррі Поттер проти Волан-де-Морта. У «Матриці» люди борються проти машин, а в «Зоряних війнах» – Планета проти Зірки Смерті. У всіх цих випадках темою є влада. Зло хоче владу для себе (Саурон оживлений «волею до панування над усім життям») і не проявляє поваги до індивідуальних життів, тоді як Добро успішно чинить опір жадібності до влади й засновує свою владу на владі над собою.

Герой

Це головний персонаж оповіді, який повинен виконати особливу місію. Його природа подвійна: людська та особлива, і в грецькій міфології ця подвійна природа виражена героєм-напівбогом, один із батьків якого людина, інший – бог. Але особливість Гаррі Поттера, Фродо, Люка Скайуокера, Нео та Пола Атрейдеса (з "Дюни") також означає, що це їхня доля – йти крізь безліч небезпек і пройти безліч випробувань. Здійснюючи свою місію, вони часто мало не гинуть, але при цьому вони відкривають свої внутрішні сили та розвивають свій внутрішній потенціал.

Учитель або Наставник.

Приклади: Дамблдор, Гендальф, Обі-ван Кенобі, Йода, Морфей та інші.

Кожен герой має учителя чи наставника. Учитель усвідомлює потенційні можливості молодого героя та виступає його наставником та провідником. Він готує героя до його завдання і нагадує йому про ті чесноти, які він повинен розвинути, якщо хоче, аби йому вдалося виконати місію. Учитель, як правило, знає правду або знає набагато більше про ширший контекст місії та допомагає своєму підопічному поступово усвідомити правду для себе і звільнитися від усіх ілюзій.

Пророцтво

У багатьох міфах є пророцтво щодо героя. Це або пророцтво, яке допомагає визначити героя, як, наприклад, у міфі про короля Артура, де той, хто витягне меч із каменю, стане майбутнім королем. Або це пророцтво, що розкриває місію і долю героя.

У «Зоряних війнах» відкривають, що Люк скине імператора. У «Матриці» пророцтво говорить, що Морфей знайде «Обраного», який здатен звільнити людство, і що Трініті закохається в нього. Гаррі Поттер поступово виявляє пророцтво про його зв'язок із Волан-де-Мортом. У «Дюні» Бене Гессеріт має пророцтво про Квізатц Гедерах (людину, яка буде «стрибати вперед» в еволюції людства), а Вільні (Фрімени) мають пророцтво про нового месію.

Місія

Герой завжди має небезпечну місію, яка впливає на долю всього людства. У сучасних міфах це завжди полягає в подоланні зла одним способом чи іншим. Фродо повинен знищити «один перстень, який зв'язує їх усіх», Гаррі Поттер повинен подолати Волан-де-Морта, Люк Скайуокер повинен скинути злого імператора, а Нео повинен прокласти шлях, щоби звільнити інших від рабства машин.

Спокуса

Одне з випробувань, які повинен пройти герой – це спокуса. Люк спокушається темною стороною, Фродо спокушається силою персня, Гаррі Поттер має спокусу використовувати магію в світі маглів, а Сайфер (невдалий месія в «Матриці») не витримав перед світом комфортних ілюзій.

Витримка, формування характеру, розвиток чеснот

Всі героїчні персонажі повинні навчитися контролювати себе і здобувати владу над собою. Молоді герої повинні навчитися контролювати свій норов та свої дії. Вони

також повинні навчитися долати страх. Блискучий приклад – у «Дюні», де Пол Атрей-дес повинен контролювати свій страх перед болем, спалюючи пальці в коробці, і водночас отруйна голка слідує за його шиєю, яка б уколола його при найменшому прояві страху.

Герой також має навчитися контролювати свій розум: Люк Скайуокер повинен опанувати свій розум, щоб опанувати Силу, Гаррі Поттер повинен пройти уроки Окклюменції, щоби запобігти Волан-де-Морту читати його власний розум. Усім героям потрібно розвивати мужність, наполегливість,

надію, любов, співчуття, командний дух, зосередженість, здатність розпізнавати, інтуїцію та інше, тому що це все – їхня єдина реальна «зброя» у боротьбі проти темних сил.

Всі ці елементи присутні в міфологічних оповідях уже протягом тисяч років. Те, що не дає їм померти, – це, з одного боку, універсальна істина, що сяє крізь них, а з іншого – їх реінтерпретація та реконтекстуалізація. Часто сучасний міф є, здебільшого, відродженням значно давнішого міфу, як ми побачимо в наступному прикладі.

«Матриця», сучасна версія Платонового міфу про печеру

Культовий фільм «Матриця» (не враховуючи двох його продовжень) у багатьох відношеннях є сучасною версією міфу Платона про печеру та східної концепції Майї.

Ось короткий огляд історії в «Матриці». «Матриця» зображує час у майбутньому, коли науці вдалося створити такі високоінтелектуальні штучні машини, що ведуть війну проти людей і майже переривають людський рід. Усі міста на землі повністю знищені, і невелика кількість тих, хто залишилися живими, переховуються у підземному місті під назвою Сіон. Війна спустошила всю біосферу, і єдиним способом виживання для машин є використання біоенергії, виробленої людським тілом. Тож вони вирощують людей, подібно сільськогосподарським культурам, і для того, щоби підтримувати в них життя, вони

«підключають» їхній мозок до масивної, генерованої комп'ютером віртуальної реальності, що називається «Матриця». Так, люди, спритно обмануті, вважають, що все існує так само, як і сотні років тому (тобто 2001 року).

У Платоновому «Міфі про печеру», написаному майже 2400 років тому у його знаменитій книзі «Держава», він описує людей, що перебувають полоненими в печері, і впевнені, що тіні, які вони бачать перед собою, і відлуння, які вони можуть чути, – це справжня реальність. Ця ідея «те, що бачать наші очі, не є реальністю» також нагадує східне поняття «майя», ілюзія, яка становить наш постійно мінливий фізичний світ і заважає всім людям сприймати вічну істину. У фільмі, матриця (згенерована комп'ютером віртуальна реальність) – це майя, ілюзія. Ми перебуваємо в її полоні, та водночас не підозрюємо про наше рабство.

І в міфі про печеру, і в «Матриці» з'являється хтось, хто звільняє себе від кайданів і здатний проникати крізь цей оманливий світ. Потім він бере на себе місію показати правду іншим і намагається звільнити людський рід. У «Матриці» вже існує група людей, які усвідомили правду про матрицю і лідером цієї групи є Морфей. Він шукає одну людину, яка матиме надзвичайну силу і прокладе шлях до свободи для всіх. Він вірить, що це Нео, який зовсім не підозрює про свій потенціал і своє завдання.

Вся перша частина «Матриці» описує віднайдення Нео та спроби переконати його у його здібностях перед обличчям величезної боротьби з силами ілюзорного світу. Морфей – учитель чи гуру, а Нео – його

учень. Це завдання майстра – направляти учня і підготувати його до здійснення істини.

В одній сцені Морфей каже Нео:

Морфей: «Я намагаюся звільнити твій розум, Нео, але я можу тільки вказати тобі на двері, лише ти маєш пройти крізь них... Ти повинен відпустити все це, Нео, страх, сумніви і невіру. Звільни свій розум».

У фільмі є діалог, в якому Морфей пояснює Нео матрицю.

Морфей: «Ти хочеш знати, що Це? Матриця скрізь. Це все навколо нас, навіть зараз у цій самій кімнаті. Ти можеш бачити її, коли дивишся з вікна або коли ти включаєш телевізор. Ти можеш відчувати її, коли йдеш на роботу, до церкви, коли сплачуєш податки. Це світ, який був натягнутий на твої очі, щоби сховати від тебе правду».

Нео: «Яку правду?»

Морфей: «Що ти раб, Нео. Як і всі інші, ти народився в рабстві, народився у в'язниці, запаху якої ти не можеш відчувати, не можеш відчувати її на смак чи доторкнутися. В'язниця для твого розуму...»

В іншій сцені слова Морфея нагадують класичну ідею, яку можна знайти в деяких

східних та західних філософських текстах: наш світ схожий на сон, і лише завдяки пробудженню ми будемо здатні побачити справжній світ.

Морфей: «Ти коли-небудь бачив сон, Нео, який, ти був упевнений, насправді є реальністю? А якби ти не міг прокинутися від цього сну? Як би ти дізнався про різницю між світом сну та реальним світом?»

Іншим разом Морфей каже Нео:

Морфей: «Що є реальним? Як ти визначаєш реальне? Якщо ти говориш про те, що ти можеш почувати, запах чого ти можеш відчутти, що ти можеш скуштувати та побачити, тоді реальне – це просто електричні сигнали, інтерпретовані твоїм мозком».

Щоби змогти побачити реальність як вона є, Нео повинен пройти процес «відімкнення» від дротів, які з'єднані з його тілом. Ці дроти, з'єднані з тілом Нео, подібні до наших почуттів, які лише показують нам маленьке вікно реальності й полонять наш розум.

Платон також описує процес поступового наближення до істини як больовий процес.

Тому реакція Нео, коли він відкриває цю істину, зрозуміла:

Нео: «Ні. Я не вірю в це. Це неможливо».

Морфей: «Я не сказав, що буде легко, Нео. Я лише сказав, що це буде правда».

Цікаво побачити, як обидві оповіді описують подібну реакцію людини перед лицем істини. Ми так звикли до нашої знайомиї в'язниці чуттєвого світу, що нереальність виявляється реальною для нас, і істина втрачає своє значення. У нас також є глибоко вкорінений страх прокинутися, і ми б краще боролися, щоби захистити наші неправильні уявлення.

У міфі про печеру Платон описує, що відбувається з філософом, який, зумівши звільнитися від своїх ланцюгів, виходить із печери й відкриває правду. Він знову повернеться у печеру, щоби звільнити своїх товаришів по ув'язненню, але, пише Платон,

вони б не повірили філософу і насміхалися б із нього, а якби вони могли дотягнутися до нього, то вбили б його.

Матриця описує подібну ситуацію.

Морфей: «Матриця – це система, Нео. Ця система і є нашим ворогом. Але коли ти всередині, озирнись. Що ти бачиш? Бізнесмени, вчителі, адвокати, теслі. Розум людей, яких ми намагаємося врятувати. Але поки ми це зробимо, ці люди все ще є частиною цієї системи, і це робить їх нашим ворогом. Ти повинен зрозуміти, що більшість із цих людей не готові бути відімкненими. І багато хто з них настільки інертні, настільки безнадійно залежні від системи, що вони будуть боротися, щоби захистити її».

Це завжди було (і, напевно, довго ще буде) драмою філософа. Перелік тих в історії, хто був осміяний, вигнаний, замучений або загинув за те, що розповідав правду, дійсно довгий.

Зрозуміло, чому «Матриця» – такий успішний фільм. Він торкається питань, які захоплювали розум найбільших мислителів історії; він містить всі елементи міфу і є багато в чому науково-фантастичною версією набагато старішого та дуже відомого міфу.

Значення міфів

Міфи універсальні і мають кілька універсальних функцій. Одне з послань Джозефа Кемпбелла полягає в тому, що «міфічна структура» – це більше, ніж основний архетип хорошої історії: міф навчає нас, як добре жити. Толкін писав, що міф та казка (два взаємозамінні для нього терміни) видаються йому найкращим

способом передати мораль, і що вони готують читача зробити таку ж героїчну подорож у власному житті.

Бруно Беттельгейм у своєму класичному дослідженні дитячої літератури «Користь чарівництва», писав, що «з казок можна дізнатись про внутрішні проблеми людського буття та правильні рішення у скрутних становищах більше, ніж від будь-якого іншого типу оповіді, що в межах дитячого сприйняття». Мірча Еліаде, великий історик релігій, писав, що «кожен обряд, кожен міф, кожна віра зображає досвід сакрального й, отже, містить в собі уявлення про буття, смисл та істину».

Хорхе Анхель Ліврага одного разу сказав на лекції: «Коли греки створювали свої міфи, вони не брехали. Вони створювали психологічні інструменти для розвитку внутрішнього буття людини». Міфи – це не брехня, це вмістилища метаісторичних реалій...

Які ці метаісторичні реалії? Серед іншого вони є внутрішніми силами, які керують діями людей, такі як жадібність, жага влади, егоїзм, але також любов, співчуття та необхідність реалізації нашого внутрішнього потенціалу. Поки ці сили існують, буде також існувати битва між добром і злом – всередині нас самих. Ми також містимо в собі архетипи, які виражаються в міфах та символах. Так, усі міфи містять повідомлення для нашого власного життя і вчать нас, як вправлятися з життям.

Герой у міфах – це зразок для наслідування, і нам завжди потрібні зразки для наслідування у всіх сферах нашого життя. Зразок для наслідування є точкою відліку, і дає нам напрямок, як зірка в небі. Зразок для

наслідування несе ідентичність, яку ми хочемо здобути, і дозволяє нам проектувати себе на майбутнє. Зразок героя – це, відповідно, фундаментальний ключ до еволюції людини і, як сказав професор Ліврага, психологічний інструмент для розвитку внутрішнього буття людини. Послання героя полягає в тому, що можна досягти успіху, і це пробуджує наше інтуїтивне відчуття, яке ми маємо в собі ще як нереалізований потенціал.

Необхідність в сучасних міфах

Джозеф Кемпбелл зазначив, що кожне покоління повинне відтворювати міф у відповідності до свого часу та створити свою власну дорожню карту того, як пристосуватися до світу. Він часто висловлював думку, що нестача сучасних міфів є незліченною втратою для нашої

культури. Дж. Толкін також усвідомлював це і хотів створити сучасний міф за допомогою «Володаря перснів».

Х.А. Ліврага був переконаний, що людина без міфів, героїв, краси й священного перетворилася б на гуманойда і втратила б здатність проектувати свої надії у майбутнє та створювати культурні форми, що дозволяють жити повноцінним, сповненим смислу, життям.

Міфи – це карта реальності, і вони містять величезну силу для пробудження внутрішнього потенціалу людини. Без міфів нам би не вистачало такої цінної карти реальності та бракувало б великого натхнення для відкриття нашого внутрішнього потенціалу. Масова зацікавленість «Гаррі Поттером», «Володарем перснів» та іншими показує саме це: нам потрібні герої міфів, які будуть нас надихати і до яких ми будемо прагнути.

Переклад з англійської:

Олена Мяснікова, Катерина Любонько

[!\[\]\(4fe57c3593bf1b21d272ae7ac8dfaf77_img.jpg\) Оригінал статті тут](#)

ИСТОРИЯ ОДНОЙ ВОЛИ

■ Екатерина Макаревич

Историческая справка:

9 ноября 1976 Мирослав Маринович вместе со своим другом Николаем Матусевичем стал членом-основателем Украинской Хельсинкской Группы. С тех пор Маринович находился под «колпаком» КГБ. В марте 1977 года М. Маринович и Н. Матусевич на вечере памяти Тараса Шевченко в Киевской филармонии, преодолев сопротивление организаторов вечера, неожиданно вышли на сцену и призвали спеть «Завет». 23 апреля 1977 Маринович был арестован. Следствие длилось 11 месяцев. В марте 1978 года Киевский областной суд в Василькове осудил Мариновича к максимальному сроку заключения – 7 лет лагерей строгого режима и 5 лет ссылки.

Отбывал наказание в Пермском лагере ВС-389/36. Принимал участие во всех правозащитных акциях, держал голодовки протеста, в том числе и 20-суточную, передавал на волю хронику лагеря № 36. За весь срок имел около 150 суток ШИЗО и около полутора лет ПКТ (помещение камерного типа). В 1978 «Международная амнистия» приняла Мариновича под свою защиту как узника совести. С апреля 1984 Маринович отбывал ссылку в селе Саралжин Уильського района Актюбинской области Казахстана.

Мирослав Маринович

Украинский правозащитник, публицист, религиовед, член-основатель Украинской Хельсинкской группы, вице-ректор Украинского католического университета во Львове, член Инициативной группы «1 декабря».

Я: При советской власти вы просидели 7 лет в лагерях и провели 3 года в ссылке. И, пожалуй, как никто другой, знаете, что значит воля. Украина сейчас тоже проходит через переломные точки переосмысления своей идентичности, и принцип воли может иметь основополагающее значение для будущего страны. Мне хотелось бы на примере вашей жизненной истории проследить внутренний путь и попытаться пусть и не выработать универсальную формулу принципа воли, но, как минимум, приблизиться к пониманию того, как с ней можно работать человеку, столкнувшемуся со сложными обстоятельствами.

М. Маринович: (смеется) Это задача на миллион долларов.

Я: Первый вопрос и, наверно, самый сложный. Что воля значит лично для вас?

М. Маринович: Это возможность идти за велением своей совести. Я хочу сразу оговориться, что я здесь не выступаю с позиции праведничества. Я обычный грешный человек. Иногда в своей жизни иду против своей совести и мне за это обидно. Но в те лучшие моменты жизни, которых, слава богу, было достаточно много, чтобы я мог говорить об этом уверенно, я могу сказать, что для меня воля – поступать не как говорит инстинкт самосохранения, а как говорит моя ценностная платформа. Я могу быть в лагере, быть на грани смерти, но если моя совесть спокойна и мир в душе, я счастлив. Комплекс всех этих чувств и есть то, почему для меня важна воля.

Я: Вы упомянули ценностную платформу. Получается, для того, чтобы понять, к чему стремиться, нужно сначала сформировать это. Расскажите о ваших ценностях.

М. Маринович: Свобода – одна из главных ценностей. Я помню тот момент, когда я родился, как диссидент. Я был в кабинете КГБ. И они мне сказали: «Имейте в виду, что те, кто не с нами – против нас». Я тогда неожиданно для себя ответил им: «Хорошо, я буду против вас!». И знаете, это было такое освобождение, такое чувство свободы. Сразу страх ушел. Я вдруг понял, что могу быть сам собой, что мне не надо корректировать свое поведение. Это был один из самых лучших моментов в моей жизни, когда я почувствовал свободу.

Вторая ценность – человеческое достоинство. Я остро реагирую, когда мое человеческое достоинство ущемляют, при этом испытываю какие-то раздирающие душу муки,

когда при мне ущемляют достоинство других людей.

И еще один момент. Я не знаю, можно ли это назвать ценностью как таковой. Но для меня это в жизни было очень важно.

ПЕТР ГРИГОРЕНКО, ПРАВООЩИТНИК, ОСНОВАТЕЛЬ УКРАИНСКОЙ ХЕЛЬСИНКСКОЙ ГРУППЫ, ЧЛЕН МОСКОВСКОЙ ХЕЛЬСИНКСКОЙ ГРУППЫ.

Ранней зимой в 1977 году я приехал в Москву к генералу Григоренко. Но перед встречей решил посмотреть, как выглядит Красная площадь. Чтобы вы понимали, Кремль для меня был в тот момент, как замок Черномора. И вот я стою на этой заснеженной площади, смотрю на эту махину и спрашиваю себя: «Слушай, парень, ты что, хочешь это все разрушить? Ты хоть понимаешь свои пропорции? Ты не сходишь с ума?» Нет, это не был страх. Тогда у меня его уже не было. Это было просто остолбенение от чувства, что я – маленькая букашка и несравним с этой силой.

С этим чувством я пришел к генералу Григоренко. А там удивительная атмосфера добра и человеколюбия в семье. Я вспомнил то чувство и улыбнулся. Пусть оно будет в сто раз сильнее меня, но не сильнее этих людей, не сильнее доброты. И я хочу быть вместе с ними. Доброта победит. Я не знаю, как назвать это ощущение, но для меня это ценность.

Я рассказываю вам об этих моментах, потому что для меня они стали определяющие выбор моего пути. И я благодарен Богу, что выбрал именно этот путь.

Я: (улыбаюсь) А правда является для вас ценностью?

М. Маринович: (смеется) И правда тоже. Спасибо, что напомнили.

А. СОЛЖЕНИЦЫН: «САМЫЙ ДОСТУПНЫЙ КЛЮЧ К НАШЕМУ ОСВОБОЖДЕНИЮ: ЛИЧНОЕ НЕУЧАСТИЕ ВО ЛЖИ! ПУСТЬ ЛОЖЬ ВСЁ ПОКРЫЛА, ВСЕМ ВЛАДЕЕТ, НО В САМОМ МАЛОМ УПРЁМСЯ: ПУСТЬ ВЛАДЕЕТ НЕ ЧЕРЕЗ МЕНЯ!» (ИЗ ЭССЕ «ЖИТЬ НЕ ПО ЛЖИ»)

Опять-таки вспоминаю то время. Я был молодой и тогда не мыслил категориями христианства, но для меня призыв Солженицына «Жить не по лжи» прозвучал абсолютно по-новому. Лжи было в то время столько, что я тоже не выдерживал. Страшно люблю жест Юрия Орлова, который на вопрос западных журналистов, что его, успешного академика, заставило пойти в диссиденты, ответил, показав на горло: «Надоело!» Это прекрасный жест, который точно передавал наши чувства. Мы воспринимали официальную ложь как то, что уже выше нас, как то, что уже невозможно выдерживать.

Я: Итак, вы сформировали свою ценностную платформу. В одном из своих интервью вы как-то рассказали историю, как уже после оглашения приговора прокурор спросил, какая у вас цель в лагере. Вы ему ответили: «Не озлобиться». То есть по сути вы сформулировали для себя, кем вы не хотите стать. Вы очертили границы своей внутренней идентичности. И вот вы попадаете в лагерь, где наверняка приходилось бороться за право быть самим собой. Как это происходило, и как вам удавалось сохранять себя?

ЮРИЙ ОРЛОВ, ФИЗИК, УЧАСТНИК ДИССИДЕНТСКОГО ДВИЖЕНИЯ. ОСНОВАТЕЛЬ И ПЕРВЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ МОСКОВСКОЙ ХЕЛЬСИНКСКОЙ ГРУППЫ С 1976 ГОДА. ПРОФЕССОР КОРНЕЛЛСКОГО УНИВЕРСИТЕТА.

М. Маринович: Это важный вопрос. Я могу ответить на него двумя примерами из жизни.

Первый случай. Когда меня привезли в лагерь, я сразу познакомился в одном из барачков с двумя украинцами, которые сидели за УПА. Они иллюстрировали собой две маски: одна грустная, злобная, другая – добрая. То есть один был внутренне разрушен ненавистью и все время заводил себя, говоря «как я ненавижу эту администрацию, КГБ и этот Союз». Он все время кипел ненавистью, реагировал на малейшие стычки и сразу взрывался.

А другой был добр. Нет, он не сотрудничал с администрацией, это был честнейший человек, очень стойкий. Но добрый. Для меня встреча с ними была, как Господний подарок, – просто смотри и выбирай, кем хочешь быть. Тогда я еще больше утвердился в том, что не хочу озлобиться, не хочу становиться таким, как был тот первый человек.

Когда вы говорите про борьбу, вы совершенно правы, потому в лагере у борьбы свои законы. Поначалу я, молодой зек, подсознательно ориентировался на людей, которых уважал, и перенимал модель поведения, которая считалась для них правильной. Например, с КГБистами надо было обязательно разговаривать презрительно. Потому что КГБ – твои враги. Я тоже так разговаривал, хотя это не был мой стиль. Но спустя год в зону приезжает Зиновий Красивский, известный украинский политзаключенный. У него это была уже третья ходка. И вдруг я вижу, как он встречается с нашим КГБистом и говорит ему: «А, господин Суровцев, здравствуйте!». Я не выдержал и спросил его: «Пан Зиновий, а вы не боитесь, что о вас не так подумают?» А он так посмотрел на меня с доброй хитрецой, я бы даже сказал, с иронией, и ответил: «А вы что, себе не доверяете?» И вы знаете, эта фраза произвела во мне просто землетрясение. Я отошел и думаю себе: «Стоп, так оказывается, я не для себя это делаю, а для других». Я показываю другим, что я правильный зек. А мне ведь этого не нужно. Почему я себе не доверяю? Это был целый ворох моральных рассуждений и мук. И после этого я изменил свое поведение. Не в том смысле, что я пошел на поводу администрации. Но я стал говорить так, как это надо мне – моей душе. Более того, убедился в том, что при

такой манере я мог говорить больше. И они слушали. Когда с ними разговаривали с презрением, они не реагировали на это, отмахивались, а если говорили нормально, то им приходилось слушать. Я мог быть эффективнее, нежели до этого. Это было для меня потрясающим уроком.

Я: Ключевым шагом для вашего духовного роста стало то, что вы начали учиться доверять себе?

М. Маринович: Я начал прочитывать свою тогдашнюю жизнь, как раскрытую книгу, в которой для меня проступают знаки свыше. Иногда у меня было феноменальное чувство, которого нет здесь, на воле. Там вы в замкнутом пространстве, где ничего собственно не происходит. Но у меня было чувство огромного присутствия Бога, который помогает тебе знаками, а ты просто должен их раскодировать. Но, сначала, конечно, заметить. Ведь в большинстве случаев люди не замечают, что Бог кричит к ним.

Я: Но вокруг было большинство тех, кто не слышал и не видел этих знаков. Вы им пытались как-то помочь, вдохновить? Как этот процесс общения с другой реальностью, с негативной, у вас происходил?

М. Маринович: Он сложный. Всегда сложный. Были люди, которые отзывались. Для них это было неизвестной авторитетностью, которую они познавали. А вот потерялся и как-то абсолютно спасовал я перед Богданом Климчуком, еще одним украинским политзаключенным. У него действительно была жесточайшая судьба. Он

успешно перешел границу из Советского Союза в Иран. Можете себе представить? Когда об этом стало известно агентам КГБ, они сразу объявили американцам и иранцам, что это страшный преступник, поэтому они требуют его возвращения. Американцы с иранцами с ним поговорили, ничего интересного для них не было, и они отдали его. Причем он умолял американцев, чтобы они взяли хотя бы его произведения, потому что его за них посадят. По возвращении ему дали 15 лет. Я могу себе представить, что у него творилось в душе. И когда мы сидели в одной камере, как-то я ему говорю: «Богдан, ну, подумай же о Боге!». И он взрывается, начинает кричать: «Не говори мне о Боге. Для него лучше будет, если его нет, потому что если он есть, то он несет ответственность за мою судьбу, за то, что я переносу». И он это так сказал, что я понял, – говорить не о чем.

Я не знаю, что делать с этими случаями, потому что это вообще большая моральная проблема. Есть вопрос евреев, которые говорят: «Где был Бог в Аушвице?». Если он был там, то, как он мог это допустить.

Но меня поразили слова одного украинца-священника, который передал на волю свое последнее письмо из немецкого концлагеря: «Не делайте попыток меня освободить, потому что я не представляю себе, что покину этих людей, для которых являюсь священником. Каждый день я провожаю их в последний путь. Я нужен здесь. Здесь Бог. Я его вижу».

Меня потрясли его слова, что он там видел Бога, который один для всех национальностей и религий. Вот одна реальность – умение увидеть Бога в этой ужасающей человеческой

клоаке. Другой подход – обвинить Бога за все слезы ребеночка, как у Ивана Карамазова.

Я не знаю, как переубедить тех других, но знаю, что для меня очень близким было ощущение Бога именно там. Я даже могу вам сказать такую вещь. В лагере я об этом не подумал. Но когда уже вышел на волю, вернулся в Украину, я вдруг почувствовал беспокойство. У меня его не было в лагере и на ссылке. Если его попытаться передать, то это как «вот я прожил день, а что я сделал сегодня?». Я же не сделал ничего хорошего, чем я бы мог гордиться. В лагере же каждый день был оправдан тем, что ты переносишь страдания, будучи невиновен. И потом я вспомнил, что в Библии, у Матвея, в 5 главе есть слова: «Блаженны те, кого будут преследовать и кто будет страдать без вины». И я поразился, что это было как раз чувство блаженства, только я тогда его не мог прочесть. А когда я его потерял, стал жить в нормальных условиях, нужно думать о том, как заработать себе на ужин, понимаете? Нужно какими-то добрыми делами научиться зарабатывать себе на мир в душе.

Я: Когда вы находились в заточении, какие основные вопросы вы себе самому задавали? Что вас больше всего волновало?

М. Маринович: «Евангелие от юродивого», которое я написал, вернувшись на волю, как раз построено на этом. В частности, в контексте отношения к России, как мы должны относиться к Антихристу. Мы должны его убивать? Какая должна быть реакция христианина на это появление? С одной стороны, понятно, что это уродливое и страш-

ное, агрессивное и насильственное явление, но если исходить из позиции Христа – насилие в ответ на насилие не является решением вопроса. Когда мы начинаем действовать насилием, мы уподобляемся тому, против кого выступаем. Значит, нужно что-то другое. А как это себе сказать. Как раз об этом предпоследняя часть «Евангелия от юродивого». Вообще я написал эту вещь в ответ на одно стихотворение Олеся Шевченко, которое он прочитал нам.

У него на воле в Киеве был такой случай. Однажды он позвонил в скорую помощь, потому что у матери случился сердечный приступ. Объясняет им, что нужно, а ему говорят: «Вы можете говорить на человеческом языке?» Мол, на русском, а не по-украински. И он страшно это пережил. Потому что как так, это же не какой-то идеологический разговор. Нужно спасать человека. И он в лагере написал стихотворение об этом моменте. Я бы сказал, что это была ода ненависти. Он изливал всю ненависть, освобождал ее через слова, выплескивал из себя. Я слушал это стихотворение и понимал, что, с одной стороны, он прав, что так нельзя делать, как они сделали. Его возмущение справедливо. Но я не хочу и не могу строить что-либо на ненависти. Я не верю в то, что на ней будет построено, будет успешным. И я мучился, потому что у меня нет морального права сказать ему «ты не прав, дорогой», но с другой стороны, я хотел показать ему другую реальность, и потому создал «Евангелие от юродивого», потому что только юродивый может в лагере, где ненависть легитимна, говорить, что нужно жить добротой. Вот такие моменты во мне бурлили.

ЛИНА КОСТЕНКО: «ГУМАНИТАРНАЯ АУРА НАЦИИ ДОЛЖНА БЫТЬ НА ПЕРВОМ МЕСТЕ»

Я: У Лины Костенко есть такое понятие «высоковольтная линия духа». Она так говорит о поколении шестидесятников, о вызове времени, о людях, которые тогда, как и вы, пытались бороться с советской властью, чтобы возродить украинскость. Ваше участие в этом вызове времени ведь тоже вопрос воли. Плата была высока. На одной чаше весов неизвестность, которая может закончиться плачевно, на другой – тот самый украинский дух. Как вы для себя понимаете эти силы – высоковольтную линию духа?

М. Маринович: Когда вы говорите о высоковольтной линии духа, я сразу вспоминаю свой разговор с Алексеем Тихим, еще одним членом Украинской Хельсинкской группы. Наверно, это был его последний разговор с диссидентом. Через несколько дней его повезли делать операцию, после которой он умер, а меня повезли по этапу дальше. Меня поместили вместе с ним в камеру в Пермской пересыльной тюрьме. Я думаю, что КГБ просто удобно было прослушивать наши разговоры в одной камере. Но мы совершенно

не обращали внимания на возможные прослушки и говорили о духовном. Думаю, если они на самом деле прослушивали, то с ума сходили (смеется). Мы все время говорили о Нагорной проповеди Христа. Алексей уже тогда выглядел как пол человека. У него были огромные глаза и страшно худое лицо, потому что устраивал голодовку за голодовкой. И организм, который уже не принимал пищи. Он немножко ел, потом снова возвращал голодовку. Так теплилась в нем жизнь. Физическая. Но здесь (показывает на сердце) – была высоковольтная линия духа. Это было невероятное напряжение духа. Я так жалею, что у меня не было диктофона, чтобы записать этот разговор. Мы проговорили пару дней. Это было колоссально. Он жил этим духом. Поверьте, там не было даже намека на то, чтобы он признавал, что умирает и это его последние дни, и сомнений, почему он вступил на этот путь. Совершенно этого не было. Было такое пронзительное, невероятно радостное чувство. Его невозможно передать. Его можно только почувствовать, когда вы поднимаетесь на эту высоковольтную линию. Это, как бы вам сказать, – дар, который дается за способность подняться до этого соответствия призванию человека. Дар, который идет свыше. И тогда ты уже не чувствуешь страха за свое существование. Инстинкт самосохранения не работает. И это прекрасно... (задумчиво) ... прекрасно.

Я: Что в этот момент ведет человека? Ты выбираешь или этот голос духа?

М. Маринович: Я зайду с такой стороны. Оглядываясь назад, я могу сказать, что один из периодов, где я чувствовал самую

высшую свою свободу – был период в одиночке, в ПКТ (помещении камерного типа, – ред.) в лагерной тюрьме. Был я, была земля, я на нее смотрел и все анализировал, и Бог. Такой треугольник. Я помню этот период как самую большую свою свободу. Да, я был ограничен в одной камере. У меня не было свободы передвижения и свободы действия. Была только свобода духа. И это была высшая свобода. Если бы мне надо было сказать, что такое для меня свобода – я бы сказал, что это свобода духа. А вот свобода действий обостряла.

Я могу вам привести пример, как такая свобода противоречит достоинству человека. Этого не заметили некоторые участники Майдана после него. А скажу, что для меня Майданы – высочайшие явления духа. Я был на всех. Для меня это праздник души. Все эти шины, коктейли Молотова – совершенно не то, что являет собой Майдан. Но говорю о другом. После Майдана многие люди рассчитывали, что все бюрократы спрячутся, а коррупционеры исчезнут. И тут они начинают вылезать и проявляться. И у некоторых людей не выдерживали нервы.

В один краткий период началась, так называемая, мусорная люстрация. То есть разгневанный народ не убивал, не дожидался правосудия, а бросал чиновников и коррупционеров в мусорные ящики. Знаете, я был поражен. Ведь мы же протестовали на Майдане против власти Януковича, которая унижала нас. Мы говорили, и Майдан это многоголосием вторил, что мы не рабы, мы – люди с человеческим достоинством, которое нам дал нам Господь, и никто не смеет его отбирать у нас. Вот лозунг Майдана. И вот люди после Майдана, чтобы наказать чиновников,

бросают их в мусорный ящик, то есть, на самом деле, унижают их человеческое достоинство. Меня это потрясло. Ты можешь и имеешь право обвинять этого чиновника в грехах его, требовать его наказания через нормальное верховенство права, но ты не смеешь унижать его человеческое достоинство, потому что не ты дал его ему, а Бог.

Я: Вас называют живой совестью нации...

М. Маринович: (смеется) Пожалуйста, даже в виде вопроса это не надо.

Я: Хорошо, но, так или иначе, за свою жизнь вы сформировали комплекс ценностей и выработали качества, за которые вас уважают. Наверно, потому, что вы не только их декларируете, но и живете в соответствии с ними. Как вы думаете, какие качества и ценности нужно сейчас в себе возвращать Украине? Что именно сегодня может помочь стране, которая разочарована, потеряла ориентиры и чувство высочайшего явления духа, что ощущался во время Майдана. Что важно именно сейчас?

М. Маринович: Уточню. Я хотел бы жить в соответствии с ценностями. Я пытаюсь это делать, но у меня не всегда это получается. Мое отличие, может быть, от других людей только в том, что я остро чувствую те моменты, когда не соответствуют моим ценностям. Но не больше. Понимаете? Вы сделали заключение, которое в свое время сформулировала и Несторовская группа – не только бороться за ценности, но и жить

в соответствии с ними. Мне кажется, это самая главная задача украинцев сегодня, потому что они умеют прекрасно взрываться духом, подниматься на энтузиазме на вершины духа. Это было видно. Но потом и падать, испытывать недоверие и подозрительность, совершать компромиссы со злом. Понимая нашу грешную сущность, нужно все-таки уметь видеть проблему, сказать себе, что да, я совершил подлость, пошел на сговор со злом. Это надо уметь себе говорить и потом, как Мюнхгаузен, вытаскивать себя за ворот.

Я: Иметь волю сказать правду самому себе?

М. Маринович: Да-да. Это очень важно. Это оздоровительный шаг. После него начинается работа совести. А если совесть усыпить, что все хорошо, тогда и зло будет расти в душе.

Теперь переходя к украинским задачам. На первое место я бы поставил ценности, а не политические, идеологические или экономические интересы. Я всем сердцем разделяю позицию Инициативной группы «Первое декабря», что в основе наших политических и экономических проблем лежит проблема духа. Лечить политику нужно через человеческий дух, а не наоборот. И вот пока мы этого не поймем, мы будем все время проходить одно и то же по этим мельничным кругам. Мне страшно грустно видеть людей, которые верят, что поднимут сегодня Украину на новый Майдан. Вот этот Михо Майдан. Нет, я не вижу там ценностей. Я вижу там политические интересы, и какую-то политическую игру.

АЛЕКСЕЙ ТИХИЙ, УКРАИНСКИЙ ПРАВОЗАЩИТНИК, ЧЛЕН-ОСНОВАТЕЛЬ УКРАИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГРУППЫ СОДЕЙСТВИЯ ВЫПОЛНЕНИЮ ХЕЛЬСИНКСКИХ СОГЛАШЕНИЙ (УКРАИНСКАЯ ХЕЛЬСИНКСКАЯ ГРУППА).

Я: На распрях единства не построишь?

М. Маринович: Да-да. И поэтому я жду, когда мы это поймем. Я уже не помню, кто из русских аналитиков, увидел его рассуждение на фейсбуке о России, написал, что говорить сегодня о том, чтобы Россия попросила прощения – совершенно невозможно. Это нереально. Россия должна шмякнуться, больно шмякнуться, чтобы начался процесс катарсиса.

Примерно так же я могу сказать об Украине. Видимо, мы не поверим в то, что дух системообразующий до тех пор, пока не используем всю политику и западные технологии. Настоящая причина в нашем духе. У меня есть страшно для меня убедительный образ. В советское время, где-то в 70-е годы, Советский Союз закупал на Западе технологические линии для производства новых товаров. К ним шли материалы соответствующего ГОСТа, которые нужны были для этой

линии. Так вот, как правило, у нас не хотели платить большие деньги за эти материалы, говорили, что все материалы доведем до нужной кондиции сами, только продайте линию. В результате, через год эта линия выходила из строя, потому что, конечно же, материалы были не соответствующего качества. Та же самая модель у нас, когда мы «закупаем» политические и общественные технологии у Запада. Но мы забываем о том, что они работают у них, потому что там человеческий материал с соответствующими ценностями. А мы хотим, чтобы эти технологи заработали с нашими ценностями. Так не бывает.

Я: Будем надеяться, что будут разработаны, наконец, свои, украинские линии, готовые работать с украинскими ценностями.

М. Маринович: Да. У меня надежда всегда есть. Я оптимист (смеется).

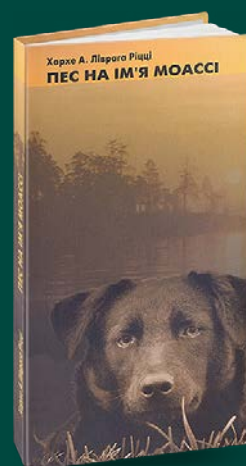
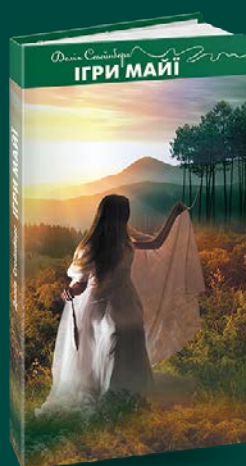

МИРОСЛАВ МАРИНОВИЧ, украинский правозащитник, публицист, религиовед, член-основатель Украинской Хельсинской группы, вице-ректор Украинского католического университета во Львове, член Инициативной группы «1 декабря»

Автор: Екатерина Макаревич

[Оригінал статті тут](#)

ЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ З ВИШУКАНИМ СМАКОМ

Книги видавництва можна придбати у будь-якому відділенні «Нового Акрополя» або замовити доставку:

▪ **Вінниця**
(097) 865-89-92

▪ **Дніпро**
(068) 856-24-72, (066) 170-68-41

▪ **Запоріжжя**
(050) 451-50-77, (093) 361-81-86

▪ **Івано-Франківськ**
(068) 128-56-71, (095) 464-54-36

▪ **Київ**
(067) 656-33-62, (066) 753-43-78

▪ **Львів**
(067) 585-18-57, (099) 174-07-20,
(093) 713-23-00

▪ **Миколаїв**
(066) 685-39-22, (0512) 47-42-72

▪ **Одеса**
(067) 988-83-60, (063) 397-77-69

▪ **Полтава**
(067) 504-00-16, (095) 127-33-14

▪ **Харків**
(095) 008-55-09, (073) 009-04-63

25 років
в Україні

НОВИЙ АКРОПОЛЬ
КУЛЬТУРНА АСОЦІАЦІЯ

Філософія
Культура
Волонтерство

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ЖИТТЯ

курс лекцій
та практичних занять

Дивіться на зимовий
набір у вашому місті ►►

Ідея курсу:

Крізь традиції, культури та філософські вчення Сходу та Заходу
до кращого пізнання себе, людей та світу.

Ми пропонуємо практичну філософію, яка буде корисною всім і кожному.

Чому філософія?

Тому що важлива

... є багато запитань, на які ми ще не знаємо відповідей, але дуже хочемо їх дізнатися. Починаючи з особистих — про призначення, майбутнє, вибори, перед якими стоїмо, і закінчуючи суспільними, культурними та історичними питаннями.

Тому що практична

... йдеться не про те, щоб отримати якомога більше інтелектуальних знань, а про те, щоб ідеї, що нас зачепили, втілити у життя. Для нас філософія — це спосіб життя, філософ не спостерігач, а людина з активною життєвою позицією, яка здатна нести відповідальність за своє власне життя, за суспільство і світ.

Тому що для кожного

... філософія як «любов до мудрості» є природньою для людини, яка шукає та прагне зрозуміти сенс життя. Це мужність іти своїм шляхом, випробовувати себе, не боятись помилок та щодня проживати день наче він останній, як казали стоїки. Для цього не обов'язково потрібна вища філософська освіта, лише сильна мотивація.

Для тих,

... хто ніколи не зупиняється та завжди відкритий до нового.

... кому цікаве порівняльне вивчення різних філософських течій, культур, традицій.

... хто бажає брати участь у культурних, соціальних та екологічних волонтерських проектах.

... хто шукає однодумців для благородних справ.

ПРОГРАМА НАВЧАННЯ ►►